

'אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי' – מבואר שכיון שמרחץ אין דרכו באריסות אלא בשכירות פועלים – אסור משום מראית העין, אבל שדה שדרכה באריסות – לא גזרו. וכתבו הפוסקים שהוא הדין במקום שהרוב נותנים מרחץ באריסות – מותר.

ובמקרה הפוך, שנוהגים לתת שדותיהם לפועלים ולא באריסות – בספר תשורת שי (קצט) כתב להקל ליתנה לאריס נכרי. ואע"פ שלכאורה קיים חשד ששוכר פועלים שהרי כן הדרך במקום זה – אך כיון שבזמן חז"ל כשגזרו על הדבר, לא היה הדרך כן, אין לנו לחדש איסור וגזרה חדשה. ושמא אף בימינו, אילו היה מקום אחד כזה – לא היו אוסרים.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"א מו) כתב להפך, כי עיקר גדר התקנה תלוי בקיומו של חשד ומשום מראית העין, אם כן אין שום חילוק בין שדה למרחץ אלא הכל תלוי בדרך המקום. ובהתאם לכך פסק אודות עיר שמנהג תושביה שהגינה הסמוכה לבתים אין עובדים בה באריסות אלא שוכרים שכירי יום – אסור למסור הגינה לנכרי באריסות שיעבוד בה בשבת, מפני החשד, שייסברו ששוכר פועל בשבת.

ולכאורה מוכח כן מדין שדה בקבלנות שמסקנת הפוסקים לאיסור (או"ח רמ"א) משום מראית העין, שנראה כאילו הוא פועל עבדו. הרי שאף בשדה באופן שנראה כפועל – אסור. ואין לדחות שאריסות יצאה מפורש להתר, לא כן קבולת. כי הלא בקבולת ודאי אדעתא דנפשיה קעביד יותר מאריס שאינו אלא למחצה ולשליש, ואעפ"כ נאסר משום שנראה כשכיר, כ"ש אריס שנראה כשכיר שאסור. אך לפי סברת הר"ם בתוס' יש לחלק שאריס קל יותר כיון שנוטל מתוצרת הקרקע הריהו נראה כשותף.

דף כב

'תיפוק ליה משום לפני עור' – על איסור 'לפני עור' בהכשלה באיסור שמדרבנן [כמלאכת חול המועד לכמה שיטות] – ע' במצוין לעיל ו.

'אתו לקמיה דרבא, שרא להו. איתיביה רבינא לרבא... איכסיף, לסוף איגלאי מלתא...' – כן מצינו כמה פעמים אצל רבא, שהורה הלכה והקשו עליו ואכסיף ולבסוף נגלה שצדק בהוראתו. ע' בסוד ענין זה ובענין חזרתיו של רבא, במובא ביוסף דעת ב"ב קלג: וקדושין לב.

'ישראל ועובד כוכבים שקיבלו שדה בשותפות – לא יאמר ישראל לעכו"ם טול חלקך בשבת ואני בחול' – ואפילו אם יתנה בפירוש שפוטרו מעבודה בשבת – אין מועיל. [וגם באופן שהנכרי אינו חייב לעבוד כלפי בעל השדה – שהרי בתוספתא (מובאת בתוס') אמרו שהוא הדין בישראל ונכרי שלקחו שדה בשותפות, ולא דוקא בקבלו שדה לעבדה] – כיון שאין דבר זה ידוע ומפורסם. וכדין מרחץ דלעיל שאסור באריסות מאחר ואין דרכו בכך (עפ"י חזון איש י"ד קעז, ט).

'ואם התנו מתחילה – מותר' – התר זה אינו אלא בנכרי, אבל המשתתף עם יהודי המומר לחלל שבת – אסור לו אף באופן זה שהתנו מראש, שהרי נהנה ממלאכת הישראל, שעל ידי שהוא עובד בשבת, נתרצה שיהא לחברו השומר-שבת יום אחר מימות החול. וכן ההתר שכתב הרמ"א (או"ח רמ"א) בששניהם עסוקים ביחד בימות החול, ובשבת עוסק העכו"ם לבדו – שמותר לחלוק השכר דהעכו"ם עושה על דעת עצמו, התר זה אינו אמור ביהודי, שהרי הוא נהנה ממלאכת שבת של ישראל.

ועל כן אין אפשרות להתיר אלא באופן שמראש מסכימים שאינם שותפים אלא לימות החול בלבד, אבל ימי שבתות וימים טובים אינו שייך לו כלל, לא לשכר ולא להפסד [וההוצאות הכלליות, כגון שכירות המקום וכדומה] – יכולים להחשיבן לפי חשבון הימים ולנכות לו שביעית מאותן הוצאות, שהרי מראש לא נשתתף עמו אלא לשהי ימים]. וגם זה אינו מותר אלא כשהשותף שאינו שומר שבת יכול לנהל העסק בעצמו או שיש לו שותפים אחרים, אבל אם בלעדיו לא יוכל לנהל, נמצא שבהשתתפותו עמו הוא גורם לשתפו לחלל שבת, ואסור (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א צא).

ואם באו לחשבון – אסור – הראב"ד פרש (והובא במגן אברהם רמ"ב סק"ב, ודלא כרש"י ותוס' והרמב"ם – ע' ט"ז שם) שאסור אפילו אם התנו מתחילה – שכשבאו לחשבון הוכיחו שהתנאתם הראשונה אינה אלא הערמה ופוטומי מילי בעלמא. [והראשונים נתקשו לפירושו זה מהמשך הסוגיא; כיצד דייקו מכאן על סתמא. עתוס' ר"ן וריטב"א].

זוהא אותבי רבינא לרבא? – לסיועי סיעיה... – פרש רש"י שבערלה מותר אפילו לא התנו מעיקרא, שהרי העבודה אינה אסורה כלל, ואם משום שהישראל נהנה באכילת פירות כנגד פירות הערלה שהנכרי אוכל – לאו נהנה הוא, שכך המשפט, שנה שעובד בה – הוא האוכל, והרי הישראל אוכל חלף עבודתו, ואינו נהנה מפירות הערלה.

והסיוע מהברייתא דשבת הוא מכך שבהתנו מעיקרא מותר, הרי שבכל מקום שאין איסור משום שליחות העכו"ם, אע"פ שהישראל נהנה מהסכם זה ומרויח – מותר.

ותמה הר"ן, מה הוכחה יש משם, הלא מלאכת ערלה ודאי אינה אסורה ואין צורך בראיה על כך. ואם משום אכילתו – מה נפשך, אם פשוט מצד הסברא שאינו נחשב 'נהנה' כיון שאוכל תמורת מה שעובד

– אין צורך בראיה, ואם סברא זו אינה פשוטה ונצרכת להוכחה – אין עליה כל הוכחה משבת.

ויש לפרש שהראיה משבת היא, כשם ששם הגם שנוח לו בעבודת השבת בשעת ההתנאה, שעל ידה הוא מרויח יום אחר, מ"מ כיון שבשעה שהגוי עובד אין לו שום תועלת וניחוחות בעבודה – מותר, הוא הדין כאן, אע"פ שבסופו של דבר יש לו הנאה מגידולי הערלה, שאילולא שהיו צומחים, לא היה הנכרי חפץ בהסכם זה – אע"פ"כ אין זה נחשב 'רוצה בקיומו', שהרי לאחר שהתנה שוב לא אכפת לו כלל אם יעשו פירות בשנות הערלה אם לאו [שהרי מתנה עמו ללא אחריות], אלא רק בתחילת הפיסוק רוצה בקיום הטבע, באפשרות צמיחת הפירות – זה אינו נחשב כנהנה מן הפירות. כן באר החזו"א (יו"ד קעו, ט) שיטת רש"י.

ואולם שיטת הרמב"ם היא שגם בערלה, כמו בשבת, אין מותר אלא בשהתנו מתחילה, אבל בלאו הכי נחשב שנהנה מפירות הערלה, שרוצה בקיומם.

ושאלת הגמרא **זוהא אותביה רבינא לרבא**, מתפרשת לשיטתו כך: ודאי רבא לא התיר אלא כשהתנו מעיקרא, כי בלא התנאה הלא נהנה מפירות ערלה, ואם כן מה הקשה לו רבינא [דבשלמא אם רבא התיר לענין שבת, אפשר לא שמייע ליה מהברייתא, וסבר שאין בדבר משום אמירה לעכו"ם, הגם שנהנה. אבל ערלה הלא איסור הנאה הוא ודאי]. ואמרו **לסיועי סיעיה** – שבהתנו מותר, ולא הכסיף מעולם (כן פרש הר"ן, ונקט שיטה זו לעיקר).

אלא מהא ליכא למשמע מיניה – הרמב"ם נקט להלכה לאסור בסתמא (וכ"ה באו"ח רמ"ב. והרא"ש נקט לקולא). והקשה הר"ן הלא ספיקא דלא אפשר היא, ובדרבנן יש ללכת לקולא. ובאר שהספק אינו אלא לפי דעת רב גביהה מבי כתייל, שאמר שמעשה דרבא לא היה לענין שבת אלא לענין ערלה. אבל לפי

לשנא קמא שהיא סתמא דגמרא, פשוט בגמרא שהדבר אסור. שהרי רבינא הקשה על רבא שהתיר, ומאי קושיא, הלא נראה שהמעשה שבא לפני רבא היה בסתמא, ולכך התיר. אלא משמע שהגמרא נקטה בפשטות שבסתם אסור.

ורבנו חננאל גם כן כתב להחמיר 'דאיסורא דאורייתא הוא'. וכבר תמה המגיה (על הגליון) הלא איסור דרבנן הוא. ואמנם כבר הראו ששיטת ר"ח בכמה מקומות (שבת לח ועוד) להחמיר בספקות בדיני שבת, הגם שהם דינים דרבנן – ע' בשו"ת שבת הלוי ח"א מה וח"ו סח וח"ט רסב, ד. [וראה לו בח"ה רא, א לענין ספק יחוד דרבנן, שמשום חומרת עריות יש להחמיר, וכיו"ב]. (ויש לציין לכמה מקומות בפוסקים שנקטו לחומרא בספק דרבנן: ע"ע רי"ף ורא"ש שבת סה: ובקרבן נתנאל (ג) הבין שכוונתם לחומרא, הגם שאיסור הערמה נראה שאינו אלא דרבנן. ובריטב"א שם כתב להקל [אך י"ל שהקל משום תרי דרבנן, הערמה והוצאה כלאחר יד]. רשב"א ריטב"א ר"ד נמו"י ביבמות כד.

ריטב"א מועד קטן ד:

תוס' ישנים ביצה ג ומהרש"א (לענין ספק מוקצה, הגם שעיקרו דרבנן כמוש"כ התוס' שם ד:); וכבר כתב הש"ך (בסוף כללי ספק ספקא ובנקודות הכסף סט, י) שמצינו הרבה ספקות דרבנן לחומרא, הלכך אין לנו לבדות ספקא דרבנן מעצמנו.

דוגמאות נוספות: פני יהושע פסחים ט; באור הלכה ר"ס תקלו ובשער הציון שם כ. (וצ"ע); חזו"א או"ח סו"ס קלד; פרי יצחק ח"א יד; י; אגרות משה או"ח ח"ג צד, ב; אילת השחר ספ"ג דב"ב. [ציון עוד שישנן דעות הסוברות ספקא דרבנן לחומרא – ע' נדרים יט. ובר"ן ורש"ש שם; אגרות משה או"ח ח"א יט.

פרק שני – 'אין מעמידין'

ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים – כיוצא בדבר מצינו שאסור למכור טלית מצוייצת לנכרי, ואחד הטעמים לדין זה הוא שמא יתחזה כיהודי ויתלוה אל ישראל ויהרגנו, מפני שחשודים על שפיכות דמים (ע' שו"ע או"ח כ).

בספר חיי אדם (ומובא במשנ"ב שם) כתב שבזמן הזה אין חוששים שמא יתלוה ויהרגנו. ואולם בספר כף החיים (שם סק"ב) חלק וכתב 'ולי נראה דאיתא ואיתא [השש שפיכות דמים גם בזה"ז], דהא שמענו כמה וכמה פעמים שעשו וגם בקשו לעשות רחמנא ליצלן. ודברי רז"ל אינם זזים ממקומם'. ולענין חשש הרבעה בזמן שלאחר הגמרא – מחלוקת הראשונים. ע"ע במובא לעיל יד:

(ע"ב) 'ארמלתא לא תרבי כלבא' – כתבו בתוספות (בב"מ עא.) שמשום לזות שפתים בעלמא אין לעשות כן, אך אין איסור מעיקר הדין, כי לא נחשדו ישראל על הזכור ועל הבהמה. ובשו"ת שבת הלוי (ח"ה רה, ז) דייק מלשון (הרמב"ם ו)השו"ע שכתבו בלשון 'איסור', שבדוקא הוא. (והעיר שם על הגדפס ב'אוצר הפוסקים' שהביאו על פסק השו"ע את דברי התוס'. וכדבריו משמע לכאורה בט"ז (אה"ע כב סק"י), שהבין שיש מחלוקת בדבר בין הרמב"ם להתוס', ע"ש).

ולא תשרי בר בי רב באושפיזא – הנצי"ב בחדושי הוכיח שאין האיסור אלא באופן קבוע, שמא תרגילנו עליה [ולכך נקטו האיסור עליה ולא עליו, דומיא דאיסור גידול הכלב, שמא תרגילהו עליה], אבל באקראי – מותר. שאינו דומה לאיסור הכללי של 'יחוד'.

אף במקום שהתירו להשכיר – לא ישכיר בית דירה, מפני שהוא מכניס לתוכו עבודת כוכבים. התוס' צדדו כמה טעמים על מה סומכים עתה בשכירות דירה לעכו"ם; או מפני שאינם מכניסים לשם בקביעות עבודת כוכבים, או משום שבחו"ל הקלו כדאיתא בירושלמי. ע"ש.

ב. רשב"ג אוסר להשכיר מרחץ לעכו"ם משום שנקרא על שמו של ישראל, וכשהשוכר עושה בו מלאכה בשבתות וימים טובים, נראה כעובד בשליחות ישראל. אבל לכותי התיר – מפני שנמנע ממלאכה בשבת ובימים טובים. [ואין זה דומה לשדה שמותר להשכירה לגוי באופנים שנוכרו לעיל, לפי שדרך השדה בהסכם אריסות, והרי האריס עושה לעצמו ולא עבור ישראל. ורבי שמעון בן אלעזר מתיר בשדה מטעם אחר; שאומר לגוי לשבות בשבת והלה מציית לו. ולדעתו לכותי אסור להשכיר, משום שיעשה מלאכה בחולו של מועד ולא יציית לישראל להימנע, שאומר יודע אני יותר ממך, נמצא המשכיר עובר משום 'לפני עור לא תתן מכשל' (שסובר 'גרי אמת הן' תוס'), ועוד שנקראת על שמו של ישראל].
נתינת שדה לעכו"ם בקבלנות, שיעבוד בה תמורת שכר עבודה, ותבואת השדה לבעליה – נחלקו הראשונים. ומסקנת הפוסקים לאסור בעבודה שבפרהסיא (או"ח רמ"א), שהואיל והבעלים אוכלים כל הפירות, נראה הנכרי כשכירו.

דף כב

לד. א. ישראל ונכרי שקבלו שדה לעבדה בשותפות – האם אפשר שהנכרי יעבוד בה בשבת והישראל יעבוד ביום אחר תמורתו?

ב. כנ"ל במטע עצי פרי, שהנכרי יעבוד ויאכל בשנות הערלה, והישראל יעבוד ויאכל תמורתם בשנים שאחר כן?

א. ישראל ונכרי שקבלו שדה לעבדה בשותפות, לא יאמר ישראל לנכרי: טול חלקך בשבת ואני בחול. ואפילו לא אמר לו כן, והגוי עבד בשבת, אסור לחשב הימים שעבד הגוי בשבת, וכנגדם יטול הישראל בחול (ששכר שבת הוא נוטל שגלה דעתו שעכו"ם שלוחו היה. רש"י). ואם קיבלו בסתם ועבד הגוי בשבת והישראל ביום אחר וחלקו השכר בשווה ולא פרושו – נסתפקו בגמרא אם מותר.

ואולם, לפני שמקבלים את השדה, יכול להתנות מלכתחילה שעבודת השבת תהא שייכת לגוי, והישראל יטול יום אחר, שבאופן זה אין הנכרי שלוחו של ישראל בעבודתו.

א. מסקנת הרבה פוסקים לאסור בסתם (וכ"ה באו"ח רמ"א, ב).

ב. גם באופן שאין חלק הישראל משביח ישירות מעבודת הנכרי בשבת, כגון מרחץ ותנור שהנכרי עובד ומרויח בשבת, וישראל עובד ומרויח ביום אחר תמורתו – אסור (כן הורה רבנו תם, וחזר ר"י והודה לו).

ובאופן שגוף התנור של ישראל והנכרי אופה, אפילו התנו מתחילה שריוח עבודת השבת תהא לנכרי בלבד, וישראל יטול ריוח יום אחר – אין מועיל, שהרי זה כמשכיר תנורו בשבת ואומר לנכרי ליטול שימוש בשבת בגלל עבודתו ביום אחר (הר"א אלחנן).

ב. ישראל ונכרי שקבלו מטע לעבוד בו בשותפות; לפרוש רש"י, יכול הנכרי לעבוד ולאכול פירות בשנות הערלה והישראל יעבוד ויאכל אחר כך תמורת אותן שנים, ואפילו לא התנו כן קודם קבלתם – שהרי אין איסור בשליחות ובאמירה לעכו"ם בערלה. ואם משום שהישראל אוכל ונהנה כנגד שנות הערלה – אין זה נחשב נהנה, שכן המשפט, שנה שזה עובד – הוא האוכל, והרי כך חילקו את עבודתם ואין איסור לעבוד במטע ערלה.